

Begrip

moslims

christenen

No. 67 nov./dec. 1983

DE MOSLIMS

"Begrip"

abt. per jaar f. 15,-

EN

Luybenstraat 17

Losse nrs. f.4,- incl.p.

CHARLES DE FOUCAULD

5211 BR. Den Bosch

Giro 4300211 t.n.v.

Tel.: 073 - 145159

Cura Migratorum-Begrip

C.Lepetit schrijft niet alleen met deskundigheid over Charles de Foucauld, hij ziet hem met de ogen van het hart. Daarom is het zo'n boeiend relaas geworden.

Er is nog een andere reden waarom dit verhaal me erg heeft aangegrepen. Ik heb er mijn eigen levensverhaal in ontdekt.

Vertrokken naar Noord Afrika om de van ouds christelijke contreien van Tertullianus en Augustinus weer te evangeliseren, kwam ook ik bij de Berbers terecht. Hoe kon ik "deze afgedwaalde broeders" de blijde boodschap brengen ?

Evenals Charles de Foucauld vond ik evenzoveel moslims op mijn weg als wegwijzers. Ze hebben me allerlei illusies en bergen vooroordelen ontnomen. Evenals hij mocht ik me dank zij taalstudie verdiepen in hun rijke mondeling overgeleverde literatuur, hun eeuwenoude, dikwijls zinvolle, tradities ontdekken, hun toegewijde trouwe vriendschap ervaren en hun eenvoudig maar diep Godsbesef bewonderen.

Het zijn concrete levende mensen die me hebben "bekeerd", meer dan lectuur en studie.

Zouden God's wegen niet dikwijls via mensen lopen ?

"Hij heeft onder ons gewoond".

De Foucauld's verhaal kan het verhaal van ieder van ons worden want de moslims zijn onder ons.

Aanvaarden we hen ? Aanvaarden we Hem ?

Namens de redactie wens ik u allen een goede ontmoeting.

P.Reesink.

DE SPOREN VAN EEN ONTMOETING.

Toen mij werd gevraagd om dit artikel te schrijven, stemde ik niet onmiddelijk toe.

Charles de Foucauld en de islam hebben namelijk altijd op gespannen voet met elkaar gestaan. Wat moest ik daarover vertellen ?

Ik peinsde me suf, tot ik een lichtpuntje ontdekte; want tussen de eindeloze ruzies door, waren er toch ook ogenblikken van toenadering en ik merkte, dat deze confrontaties geen van beide partijen onberoerd heeft gelaten.

Verscheidene malen heeft men getracht erachter te komen wat Charles de Foucauld bij de moslims heeft losgeslagen. Het omgekeerde is, meen ik, nog niet geprobeerd, n.l. wat is de invloed van de moslims op Charles de Foucauld geweest ?

Die witte vlek fascineerde mij, omdat ik midden tussen moslims in leef. En mijn gedachten gingen uit naar u, beste vrienden moslims en christenen.

Toen ik mij in deze materie verdiepte, bleek het een enorm terrein te zijn en ik bied u mijn verontschuldigen aan voor de te korte en eenvoudige manier van benadering van dit onderwerp. De beperktheid van een artikel en mijn eigen onbekwaamheid zijn daarvan de oorzaak.

Verder zou ik willen benadrukken, dat wat ik over Charles de Foucauld ga zeggen, slechts één aspect van zijn leven belicht. Het is wel een zeer belangrijk aspect, maar het omvat niet alles en raakt ook niet altijd de kern.

En nu verlaten we zowel Europa als deze eeuw en gaan we op reis.

"HELEMAAL IN DE WAR"

In 1881, als Charles 23 jaar oud is, vindt er een gebeurtenis plaats, waardoor zijn leven voorgoed verbonden wordt met de moslims van Noord Afrika.

Charles' eerste ontmoeting met de islam komt erg hard aan en is uiteindelijk beslissend voor zijn verdere levensloop. Het gebeurt op een slagveld onder de zenderende hitte van de zomerzon in de Sahara.

Arabische ruiters hebben onder aanvoering van Bou Amama de heilige oorlog verklaard aan de Franse overheersers van Noord Afrika. Het Franse leger drukt de "opstand" echter radicaal de kop in.

De fiere ruiters worden gevangen genomen doch verliezen in deze ogenschijnlijk vernederende positie niets van hun waardigheid. "Het was het uur van gebed ... ik trok me terug en zag hoe de moslims in hun wijde burnous allen gelijk bewogen met prachtige gebaren, op het rythme van de rituele buigingen. Op hoge toon werd voortdurend de aanroeping: "Allahu Akbar ! God

is de grootste ! gezongen. De wijze van belijden van deze goddelijke eigenschap gaf diep in mijn innerlijk een gevoel, dat nog nooit een wetenschappelijk, godsdienstig boek in mij had kunnen wekken. Ik werd vervuld van woede en schaamte en voelde me zowat ziek van ellende. Het werd mij ook duidelijk, dat deze Arabische ruiters zich door dit gebed weer geheel superieur voelden aan mij. Ik had hun wel toe willen roepen, dat ik óók geloofde en dat ik óók kon bidden." 1)

Afgezien van de laatste zin, geeft deze aangrijpende tekst ongetwijfeld heel goed weer, wat er waarschijnlijk in Charles moet zijn omgegaan bij het aanschouwen van de houding van deze overwonnen ruiters. In feite is deze tekst geschreven, onder soortgelijke omstandigheden, door een latere vertrouweling van Charles.

Twintig jaar later schrijft hij aan deze vriend: "Je hebt gelijk, de islam heeft me helemaal in de war gebracht. De confrontatie met dat geloof, het zien van deze mensen die voortdurend in Gods aanwezigheid leven, heeft me doen vermoeden, dat er iets is dat groter en echter is dan dat waar de wereld zich mee bezighoudt. Ik begon de islam te bestuderen".

Tijdens het observeren van de gevangenen na de veldslag had Charles nooit kunnen denken: "Ik wil ze wel toeroepen, dat ik ook geloof en dat ik ook kan bidden", want hij geloofde niet meer. Op dat moment had hij al zeven jaren van ongeloof achter zich. Vijf jaar zouden hem nog scheiden van zijn bekeerling in 1886.

"Twaalf jaar leefde ik zo; ik wees niets af, maar geloofde ook niets en ik wanhoopte of er überhaupt een waarheid bestond. Ik geloofde zelfs niet in God; geen enkel bewijs was mij helder genoeg."

Door een innerlijk drama had hij de genegenheid van zijn familie en het geloof van zijn jeugd verloren. Zeven jaar lang probeert hij aan de eenzaamheid te ontsnappen door een ontstuimig en hartstochtelijk leven te leiden. Zelfs het leger, waarin hij als cavalerie-officier dient, smijt hem eruit, "vanwege gebrek aan tucht en openlijk wangedrag".

Charles gaat dan samenwonen met zijn maîtresse. Maar korter dan hij had gedacht. Onvoorspelbare gebeurtenissen gooien zijn plannen overhoop. Charles verlaat zijn vrienden, gaat weer het leger in en wordt naar Algerije gestuurd om de opstand van Bou Amama te onderdrukken.

Op dat tijdstip keert hij, bijna ten onder gegaan, weer in het leven terug en ontdekt hij deze opstandige moslims "die hem helemaal in de war brengen". Van de consequenties heeft hij nog geen flauw benul.

Voorlopig is nieuwsgierigheid zijn voornaamste drijfveer. Wat zijn dat

voor mensen? Er komt een intens verlangen in hem op om hen te leren kennen. Hij maakt plannen om alleen door te dringen in het hart van de overwonnen stammen. De legerleiding weigert. Geen nood, hij neemt ontslag uit het leger en dopt zijn eigen boontjes. Hij begint een ontdekkingsreis door Marokko, burcht van de islam en hermetisch gesloten voor christelijke vreemdelingen.

De echte Foucauld is geboren: de ontdekkingsreiziger, de geograaf, de geleerde, de Godzoeker.

Dank zij Bou Amama en zijn ruiters ...

"DE TOEWIJDING AAN HUN VRIENDEN"

Foucauld krijgt het dan erg druk. Hij gaat arabisch leren, leest in de koran en bereidt uiterst zorgvuldig zijn expeditie naar Marokko voor. Als het zover is, lijkt het wel een zelfmoordonderneming. Een heel jaar lang doorkruist hij het land, in de vermomming van een joodse rabbijn, want zijn Franse identiteit moet hij verbergen.

Zijn interesse voor de islam raakt echter wel wat bekoeld. Hij noteert: "Bijna overal is men bijgelovig en stelt men een granzeloos vertrouwen in de plaatselijke maraboets, aan wie men veel eerbied betoont. Nergens, behalve in de steden en in enkele afgelegen gebieden komt men enigszins regelmatig de godsdienstplichten na, ook niet wat de uiterlijke praktijken betreft. Er staan wel moskeeën in de grotere dorpen, maar die worden meer door arme reizigers als onderkomen gebruikt dan als gebedshuizen door de bewoners."

Er groeit een uitzonderlijke vriendschap tussen Charles en een vooraanstaand Marokkaan, die achter zijn ware identiteit kwam. "Ik vertelde hem onomwonden wie ik was en wat ik kwam doen. Zijn trouw werd er alleen nog maar groter door. Sindsdien ontwikkelde zich een diepe vriendschap en ik beantwoordde zijn vertrouwen met het mijne."

Een andere notabele "werd een goede vriend ... en redde me uit de grootste gevaren."

De verkenning van Marokko is duidelijk het werk van een conscientieus geograaf en een objectief waarnemer. En doet op het eerste gezicht niet denken aan de speurtocht van een zoeker naar de Waarheid.

Maar één ding bindt hem onweerstaanbaar aan de Marokkanen: "Hun mooiste eigenschap is de toewijding aan hun vrienden. Daarbij gaan ze tot het uiterste."

Na de overwonnen vijand, Bou Amama, zijn het de Marokkaanse vrienden die op de Foucauld hun stempel drukken.

Steeds weer zijn het mensen die Charles als wegwijzer op zijn weg vindt.

"GOD, DE ARBEIDER VAN NAZARETH"

Een nieuwe ontdekkingsreis staat voor de deur: waar vindt hij de Waarheid ?

Twee en een half jaar na Charles' terugkeer uit Marokko, geeft God hem een duwtje, waardoor hij door de knieën gaat. Het gebeurt in 1886. "Vanaf het ogenblik dat ik geloofde dat God bestaat, wist ik dat ik niets anders meer kon doen dan voor Hem leven: mijn religieuze roeping dateert van hetzelfde moment als mijn geloof."

Het avontuur gaat verder. Wat wil God van Charles ? Het blijft zoeken. We vinden hem als pelgrim in het Heilig Land, vervolgens als monnik in Syrië, tot slot als knecht van een nonnenklooster in Nazareth.

En weer is het een "mens" die hem de weg wijst. Maar deze keer is het Jezus, de timmerman. Die intense, verblindende ontmoeting vindt plaats in Nazareth zelf.

De islam heeft hier geen rol in gespeeld, ondanks het feit dat Charles meteen na zijn bekering de behoefte had om teksten uit de koran te vlechten door zijn christelijke gebeden. Integendeel. Door het verblindende licht van de ontmoeting in Nazareth is de islam voorgoed en totaal in de schaduw teruggedrongen.

Van nu af aan wil Charles alleen nog leerling en getuige zijn van " God, Arbeider van Nazareth".

"AAN KREUPELEN, BLINDEN EN ARMEN"

In 1901, ongeveer 15 jaar na zijn bekering, is Charles opnieuw in Frankrijk om zich op het priesterschap voor te bereiden.

Hij weet precies wat hij wil: na zijn priesterwijding teruggaan naar het Heilig Land en daar het verborgen leven van Nazareth gaan leiden.

En dan, plotseling, zonder dat ook maar iets erop wees, verandert hij totaal van koers. "Dit leven van NAZARETH" moet je niet beleven in het Heilig Land. Dit banket van God - waarvan ik de bedienaar ga worden - moet je aanbieden aan kreupelen, blinden en armen, dat wil zeggen, aan de mensen die geen priester hebben In Marokko met 10 miljoen inwoners en niet één priester."

Marokko, waar hij echte vrienden heeft gevonden Die vrienden halen hem weer naar huis.

Er is echter geen sprake van dat hij als priester het land kan binnenkomen. Als voorlopige oplossing vestigt hij zich in een Algerijnse oase vlak tegen de Marokkaanse grens aan.

Hij let nauwkeurig op iedere reiziger, die uit Marokko komt. Eens ontvangt hij zelfs een brief van een van zijn Marokkaanse vrienden. Hij smeedt weer allerlei plannen.

In deze tijd verliest hij echter iedere glimp van bewondering voor de islam. De moslims zijn "kreupelen, blinden en armen" geworden. Een volkomen andere zienswijze dan voorheen.

Maar zou hij indertijd Bou Amama niet ontmoet hebben en zou hij Marokko niet hebben verkend, dan zou hij nooit het plan hebben opgevat om er terug te keren.

Plotseling geen Foucauld meer te zien aan de Marokkaanse grens !

We gaan hem zoeken. Als u een goede kaart van Arika vóór u hebt en u wijst naar het midden van de Sahara, dan leest u het woord Hoggar en zelfs de naam van een plaats: Tamanrasset. De Hoggar is de naam van een bergmassief met woeste apocalyptische vormen, terwijl Tamanrasset in die tijd een gehucht was van zo'n twintigtal rieten hutten.

Het is nu 1905 en hier vinden we Charles de Foucauld terug, wonend in een lemen hutje. Omringd door boeken, kisten en zakken levensmiddelen buigt hij zich over een tafel, die bedekt is met stapels papieren. Hij bestudeert de taal van de Toearegs

En Marokko dan ? Charles heeft ingezien dat het onmogelijk was om Marokko binnen te dringen. Toen bracht een bevriende officier hem op het spoor van de Toearegs. Charles kreeg toestemming van het leger om zich daar alleen te vestigen, ondanks het risico. Charles begint zijn laatste avontuur.

De Toearegs waren echte nomaden. Zij bevolken nu nog het huidige Mali, Niger, Lybië en Zuid-Algerije. De Hoggar was het vaderland van een groep Toearegs. Met één van de stammen van deze groep, die zich pas anderhalf jaar tevoren had onderworpen aan de Fransen, trok Charles hoofdzakelijk op.

Het waren uitstekende ruiters, geharde kameeldrijvers, die in de Sahel zout uit het Noorden van de Hoggar ruilden voor voedsel en kleding. Het waren ook geduchte krijgslieden. Men zou hen moeten zien: rijzig en recht, met hun witte of blauwe tulbanden, hoog tronend op hun witte kamelen. De lans in de hand, de dolk aan de pols gebonden, het zwaard hangend aan de riem, het grote van huiden gemaakte schild vast aan de arm: Het zijn waarlijk de vorsten van de woestijn, die het de Fransen erg moeilijk maakten.

De keuze van Charles voor de Toearegs en voor Tamanrasset is definitief. Hij zal daar de laatste 11 jaar van zijn leven blijven.

Wat bewoog hem eigenlijk ? Er waren meerdere redenen, maar zonder enige twijfel ligt in het verkondigen van het evangelie aan "zijn broeders in Jezus" zijn diepste motivatie.

Of beter gezegd "het is nog geen echte verkondiging, de tijd is nog niet rijp; het is de weg effenen voor het evangelie door het scheppen van vertrouwen en het schenken van vriendschap."

Hoe kun je met dit oogmerk een harde confrontatie vermijden met de islam ? Het lijkt een verloren zaak.

EEN BERG VOORORDELEN.

Charles de Foucauld komt in Tamanrasset aan, boordevol eigentijdse ideeën over de heilsleer, de islam en de kolonisatie. Op enkele uitzonderingen na trekken Europese theologen, politici, historici en kerkleiders één lijn: islam staat voor hen gelijk met fanatisme, onwetendheid, fatalisme, slavernij en onzedelijkheid.

Vandaar het verlangen van Charles om deze "arme, afgedwaalde broeders" te helpen. De kolonisatie geeft hem daartoe de middelen.

"Om het vermaarde gebied van Tertulianus, Cyprianus, Augustinus en veel andere grote mannen weer nieuw leven in te blazen, koos God een leger, het Franse leger... Nog nooit gaf God aan Frankrijk zo'n duidelijke opdracht." Deze woorden komen van de beroemde kardinaal Lavignerie, bekend om zijn vooruitstrevende denkbeelden. Charles kan dus gerust zijn.

Bovendien heeft hij, gedurende zijn verblijf in het Midden Oosten, meegemaakt, hoe christenen door moslims werden vermoord.

En aan de Marokkaanse grens, waar hij twee jaar verbleef, zag hij met eigen ogen de meest afschuwelijke vormen van slavernij. Zelf heeft hij enkele slaven vrijgekocht en onderdak gegeven. Zo is het te begrijpen dat het gevoel het verstand soms parten speelde bij deze gevoelige mens, dat hij islam en slavernij vereenzelvigde toen hij in Algerije geconfronteerd werd met een enigszins decadente islam.

Daar komt nog iets bij, wat misschien alleen bekeerlingen goed begrijpen. Charles is een bekeerling. Hij kent de prijs die hij heeft moeten betalen, voordat hij de Waarheid kon ontvangen. Hij stelt deze Waarheid absoluut en is nog steeds niet helemaal bekomen van de schok van zijn ontmoeting met God. Kijk maar eens met onbedekte ogen in de zon ! Direct daarna lijkt alles zwart.

Laten we ons dit alles realiseren, als Charles de Foucauld harde uitspraken over de moslims en de islam doet.

"Hun godsdienst beveelt het doden, de onze het beminnen." "De islam houdt geen stand bij ontwikkeling; geschiedenis en filosofie maken er korte metten mee." Aan iemand die hij aanspoort vurig te bidden voor de moslims, schrijft hij: "omdat zij in een blijvende toestand van doodzonde leven, zijn zij slaven van dwaling en leugen deze jonge mensen vervallen bijna allemaal in doodzonde, zodra ze tot de jaren van verstand zijn gekomen." Charles is volop kind van de theologie van zijn tijd !

Alles zou veel eenvoudiger zijn geweest, als hij bij zijn aankomst in Tamanrasset een paar echte Toeareg-vrienden gehad zou hebben. Vanaf zijn expeditie in Marokko tot zijn aankomst in de Hoggar - dat is bijna twintig jaar - heeft hij nooit meer een moslimvriend gehad, die een beetje cultuur bezat. Jammer ! Met de ogen van het hart zou hij sommige dingen beter hebben aangevoeld. Nu is alles zo zwart - wit.

Zullen de moslim Toearegs erin slagen een bres te slaan in deze berg vooroordelen ?

In het kader van dit artikel is het onmogelijk om alle aspecten te belichten van de confrontatie "Foucauld - Toearegs". Charles' veranderde mening omtrent de kolonisatie laten we verder buiten beschouwing. En zijn wijze van evangeliseren zal pas aan de orde komen in zoverre deze zich ontwikkelt onder invloed van de Toearegs. Meerdere waardevolle aspecten van Charles' voorbereidende evangelisatiewerk zullen dus onbesproken blijven.

DE VIER EVANGELIEËN VOOR NIETS VERTAALD.

Gedurende de uitputtende reizen die aan zijn vestiging in Tamanrasset voorafgingen, is Charles de Foucauld begonnen met het bestuderen van de taal der Toearegs. ²⁾ Het wordt zelfs een krachttoer: "Ik ben klaar met de vertaling van de vier evangeliën in de taal der Toearegs. Nu ben ik bezig met corrigeren en herschrijven." In zes maanden tijds ! De vertaling is gebrekkig, maar toch !

Hij wil er ook iets mee gaan doen. "Deze vertaling dient eigenlijk om voorgelezen te worden; ten behoeve van degenen die het willen lezen, zou de vertaling in Toearegkarakters (tifinar) geschreven moeten worden. Men zou teksten moeten voorlezen, die betrekking hebben op aangehoren godsdienstige gevoelens of op de moraal, zoals de gelijkenis van de verloren zoon, of van de barmhartige Samaritaan ..."

Behalve over de taalkwestie, schrijft hij, een beetje naïef: "Onze taak is er één van morele opvoeding, door gesprekken en het voorbeeld van ons le-

ven; we moeten hun gedachten ombuigen; onderwijzen; laten we hun bijbrengen wat men in het gezin leert; als ouders tegenover kinderen, zo moeten we hen tegemoettreden. Als dat is bereikt, zullen hun inzichten totaal zijn veranderd, daardoor komen hun zeden op een hoger plan en dat zal de overgang naar het evangelie vergemakkelijken."

Hoe anders was de werkelijkheid ! Niet lang na zijn start in Tamanrasset schrijft Charles: " De Toearegs van de Hoggar staan niet te trappelen om mij te bezoeken: het ijs moet eerst gebroken worden. Bovendien hebben zij voor ons net zo'n verachting als Fransen hebben voor kannibalen. " De Toearegs van de Hoggar zijn de bloedige veldslag van drie jaar geleden nog niet vergeten, waarbij de Fransen hun stam bijna uitroelden.

Een jaar later schrijft Charles: " Haalt mijn aanwezigheid hier eigenlijk wel iets uit ? Het contact met de plaatselijke bevolking maakt de verhouding wel wat soepeler, maar 't gaat langzaam, 't stelt niet veel voor."

Nog een jaar later, dan woont hij er al twee en een half jaar:" Soms breng ik mijn dagen door met het voorlezen van teksten uit het Heilig Evangelie aan de Toearegs. Dat bracht me op de gedachte om de komende zomer de vertaling van het evangelie in de taal der Toearegs helemaal te herzien, of beter nog, helemaal over te doen, want deze vertaling is waardeloos."

Er zal nooit iets van komen.

"Dat zal de overgang naar het evangelie vergemakkelijken," had hij ooit geschreven. De Toearegs hebben hem deze illusie ontnomen. Nooit zal hij meer met hen spreken over zijn "welbeminde Heer Jezus"."Jezus aan de Toearegs verkondigen; ik geloof niet dat Jezus dat wil, noch van mij, noch van iemand anders."

De Toearegs hebben hem gedwongen hen met meer respect te benaderen.

TWEE FOUCAULDS ?

Na de eerste ontmoetingen in de Hoggar beweerde Charles: "de taal der Toearegs is erg gemakkelijk." Daar is hij echter gauw van teruggekomen. De rest van zijn leven zal hij dag in, dag uit met grote hardnekkigheid die taal bestuderen. Op zijn werktafeltje groeien langzaam de stapels woordenboeken, spraakkunsten en gedichtenbundels.

Er gebeurt iets geheimzinnigs. Het is alsof er twee Foucaulds ontstaan.

Vooreerst is er de Foucauld die met zijn Europese vrienden blijft spreken over "de middelen die gebruikt moeten worden om de moslims te evangeliseren."

"Eerst in stilte het terrein effenen door goedheid, vertrouwde contacten, en het goede voorbeeld; elkaar leren kennen; hen van ganser harte beminnen;

daardoor zullen vooroordelen verdwijnen en verkrijgen we gezag - maar dit alles vraagt tijd. Het geloof kan slechts bij hen ontluiken, met hulp van de genade, doordat wij gezag over hen hebben, doordat zij de christelijke deugden gaan zien." En de lijst gaat door ...

Als Foucauld zijn doelstellingen in Tamanrasset zo beschrijft, lijkt het of hij alleen gééft, onderricht, voorbereidt. Het is allemaal éénrichtingsverkeer. De Toearegs hebben alleen maar te ontvangen.

En dan is er nog de andere Foucauld. De man, die in feite het grootste deel van zijn tijd "afhankelijk" van de Toearegs doorbrengt. Tien tot twaalf uur per dag peutert hij woorden, synoniemen en verzen van hen los. Door elk ontvangen woord heen is het alsof een druppel van hun levenswijze bij hem binnensijpelt: de kennis van de weidegronden, het verzorgen van de kamelen, de krijgstrots, het feest van de liefde, het geloof in God.

Iets van de Toearegs schiet wortel bij Charles, maar op een niveau waar woorden onmachtig zijn. Zij hebben zijn hart gestolen. Zij "zijn de beste mensen ter wereld, zeer arbeidzaam, zij lijken verbazend veel op ons; velen hebben een grote, natuurlijke rechtschapenheid; gewoonlijk zijn ze goed en liefdevol onder elkaar; er zijn onder hen eerlijke mensen, te goeder trouw, van wie je op aan kunt, dankbare en tactvolle mensen." "Ik heb hier een paar prachtvrienden."

Enkele Franse officieren hebben het goed begrepen; "Hij is ervan overtuigd, dat de meeste misverstanden tussen Fransen en de plaatselijke bevolking, zijn te wijten aan de omstandigheid dat wij hun godsdienst en gewoonten niet voldoende kennen." "Het liefst sprak hij met ons over de Toearegs. Op de meest verschillende manieren benaderde hij dat onderwerp en probeerde zo onze belangstelling te wekken voor de oorspronkelijke kanten van de sporen van hun oude beschaving."

Wie is nu de echte Foucauld ?

De man die er onophoudelijk over schrijft wat men deze "arme verdwaalde broeders" moet bijbrengen ?

Of degene die brokje voor brokje de cultuur en de vriendschap van de Toearegs bij elkaar bedelt ?

MET DE OGEN VAN HET HART.

We mogen wel vraagtekens zetten bij wat Charles de Foucauld "schrijft". Stelt u zich eens in zijn plaats.

Wat zouden zijn christelijke correspondentievrienden zeggen als hij bekende, dat hij zijn dagen doorbrengt met het ondervragen van enkele Toearegs,

het verzamelen van gedichten of het schetsen van brandmerken van kamelen ?

Als hij tenminste nog kon zeggen, dat hij de Heilige Schrift vertaalde ! Maar daar denkt hij allang niet meer aan.

Ook kan hij niet zeggen, dat hij met veel mensen spreekt. De hongersnood heeft voor jaren de grote meerderheid der bevolking verjaagd naar betere weidegronden, zo'n 600 km verderop.

Hoe tegenover Europese christenen goed te praten dat hij helemaal niet evangeliseert. Ze waren immers in die tijd gefascineerd door de snelle uitbreiding van het geloof. Veel missionarissen vertellen van grote aantallen dopelingen. En hij, Charles, heeft nog niemand bekeerd. Neen, hij vertaalt gedichten !

Tja, dan schrijft hij zo goed en zo kwaad als hij kan maar erg overtuigend is het niet.

Kan hij het zelf eigenlijk wel op een rijtje zetten ? Hij heeft geen enkel voorbeeld waarop hij zich kan beroepen. Zijn eigen geweten is dikwijls in duisternis gehuld. "Ik trek niet genoeg tijd uit voor het gebed, en toch geloof ik dat ik er goed aan doe om op deze manier door te gaan, want ik wil niets bekorten op de tijd die ik aan de Toearegs besteed". Daarmee bedoelt hij zijn taalstudie.

Hij "gelooft dat hij er goed aan doet", maar een steekhoudende reden kan hij niet geven. Zelfs niet aan zijn geestelijk leidsman, aan wie hij het voorgaande bekende.

Hoe zou hij het dan aan zijn correspondenten kunnen verklaren ?

Dat wordt trouwens nog moeilijker als hij bij sommigen om geld aanklopt of een speciale gunst vraagt ten behoeve van de Toearegs. Hij mag hen vooral niet kwetsen in hun missionaire overtuiging, noch de indruk wekken, dat hun hulp niet buitengewoon nuttig is voor de evangelisatie.

"We hebben geen haaknaalden meer, geen wol en geen katoen. Zoudt u zo vriendelijk willen zijn mij het één en ander te sturen ? Al deze dingen zijn ook in geestelijk opzicht van belang, want alles hangt samen: deze volken zullen de islam pas verlaten, als ze onderricht worden." Hier betrappen we Charles op heterdaad... Onmogelijk om hem ernstig te nemen met zijn verhaal over haaknaalden !

Wie is dan de echte Foucauld ?

Degene die helemaal weg is van de Toearegs ? Degene die van lieverlede hen is gaan benaderen met de ogen van het hart ? Zouden de Toearegs zelf hem dat niet geleerd hebben ?

ZONDER ROOMS-KATHOLIEK TE WORDEN.

Een illusie is pas heel laat bij Charles verdwenen. "De Toearegs zijn alleen in naam moslim". Na zeven jaar aanwezigheid herhaalt hij nog: "Het is een oppervlakkige vorm van de islam".

Hij heeft niet helemaal ongelijk. Zoals de meeste nomaden hadden de Toearegs niet de mogelijkheden om zich de godsdienstkennis- en praktijk eigen te maken, door middel van onderricht en moskee, zoals de gevestigde bevolking. Hun bekering was bovendien van recente datum.

De onverwachte aanwezigheid van een christen maraboet had iets van een uitdaging. Temeer daar die maraboet langzaam maar zeker het vertrouwen van velen wist te winnen.

Maar twee moslims bleven waakzaam : de hoog vereerde maraboet Baï en de leerling, die hij bekeerd had, de jonge leider van de Hoggartoearegs. Door de gezamenlijke inspanning van deze twee gelovige moslims verankerde voor altijd de islam in het hart van de Toearegs.

Dag na dag stuit de christelijke maraboet op hun rotsvast geloof. Dit dwingt hem zijn bekeringsplannen te herzien.

Maar nooit zal hij ook maar een woordje durven schrijven over zijn veranderde inzichten. Het zou slechts opspraak verwekken. Bovendien geldt nog steeds: "Buiten de Kerk is geen heil" ! Alleen aan bezoekers die zijn vertrouwen hebben gewonnen, bekent hij wat er diep in zijn hart leeft.

Een protestantse arts citeert het volgende gesprek met Charles: "Ik ben hier niet om met één slag de Toearegs te bekeren, maar om te proberen hen te verstaan. Ik ben er zeker van dat God allen die goed en eerlijk waren in de hemel zal opnemen, ook zonder dat ze rooms-katholiek worden."

Een officier bevestigt: "Hij weet, dat willen bekeren er alleen maar toe kan leiden dat er een scheidsmuur komt tussen mensen van verschillende godsdiensten."

"Ik ben er zeker van" - "Ik ben overtuigd dat". Maar hij kan het niet uitleggen. Net als toen hij "geloofde dat hij er goed aan deed" niets te bekorten op de tijd die hij aan de Toearegs besteedde, op het gevaar af te weinig tijd aan het gebed te besteden.

Zijn leermeesters, de Toearegs, hebben hem gedwongen om zijn rechtlijnige en juridische zienswijze op te geven. Maar hoe en waarom kunnen ze hem niet duidelijk maken.

EEN TESTAMENT.

"Zonder dat ze rooms-katholiek worden."

Zou Charles zich minder hard hebben opgesteld tegenover de islam ? Als men zijn brieven leest, lijkt hij juist harder te zijn geworden. Sommige niet onderworpen islamitische stammen oefenen druk uit op de Toearegs van de Hoggar, opdat dezen het juk van zich afschudden. In de ogen van Charles zou dat het einde betekenen van hun mooie groei naar de "beschaving". De islam wordt meer dan ooit de vijand van zijn "broeders" de Toearegs.

Maar de houding van Charles is anders wanneer hij een islamitische Toeareg tegenover zich heeft, dan wanneer hij met de islam als zodanig wordt geconfronteerd.

Als hij pas in Tamanrasset woont en hij krijgt bezoekers die het gesprek onderbreken om vlak bij de hut hun gebeden te gaan doen, verzoekt Charles hen vriendelijk wat verder op te gaan.

Wanneer ze, vijf jaar later, niet uit zichzelf het gesprek onderbreken, zegt hij zelfs streng: "Bidden jullie niet ?"

Er is een ontwikkeling gaande; maar wat gaat er precies in zijn hart om ?

Zou hij het helemaal hebben opgegeven om de Toearegs te bekeren ?

Natuurlijk niet. Hij zou niet echt van hen houden, als hij hun niet zijn eigen bekeringsavontuur toe zou wensen.

Maar hij begrijpt nu, dat "het wel eeuwen kan duren tussen het eerste zaaiwerk en het binnenhalen van de oogst."

De richtlijnen die hij zelf aanhoudt en de adviezen die hij overvloedig aan anderen geeft, staan in het licht van dat nieuwe perspectief. Het gaat er om een leven lang "evangelisch arbeider" te zijn onder de Toearegs, al zullen dezen ook eeuwenlang moslim blijven. Dat dwingt Charles om geleidelijk een andere diepgaande grondhouding tegenover hen aan te nemen, die duurzaam zal zijn voor de rest van zijn leven. Het betekent voor hem een ware bekering.

Weer hebben de Toearegs hem gedwongen tot in 't hart van het evangelie door te dringen. We hebben zowel aan hen, als aan Charles de Foucauld en de Heilige Geest de volgende prachtige uitspraken te danken. Het zijn uittreksels uit een brief van Charles, drie en een half jaar voor zijn dood geschreven. Ze zijn zo mooi, dat ik ze bijeengezet heb in de vorm van een hymne.

Apostel zijn ... hoe ?

14.

Door goedheid, tederheid,
broederlijke genegenheid,
door vóór te leven wat deugd is,
door bescheidenheid en zachtmoedigheid
die altijd zo aantrekkelijk en christelijk zijn.

Bij sommigen zonder hun ooit een woord
over God of godsdienst te zeggen,
met veel geduld zoals God geduld heeft,
met goedheid zoals God goed is,
als een tedere broeder,
biddend.

Bij anderen door over God te spreken
voor zover zij het kunnen opnemen.

Vooraf in ieder mens een broeder zien ...
in ieder mens een kind van God zien,
een mens die door het bloed van Jezus
vrijgekocht is,
een mens die door Jezus bemind wordt ...

Een vechtersmentaliteit van ons weren ...
Wat een afstand ligt er tussen
de manier van handelen en spreken van Jezus
en de vechtersmentaliteit
van hen die geen christen zijn
of slechte christenen zijn
en die vijanden zien
die bestreden moeten worden."

Deze hymne is een testament.

Kunnen de enormiteiten die Charles geschreven heeft over de islam opwegen
tegen de respectvolle liefde waarmee hij één enkele Toeregmoslim tegemoettrad ?

In het laatste jaar voor zijn dood schrijft Charles aan zijn geestelijk
leidsman "dat hij hoogstens alleen maar heeft geleerd om ongedwongen en ver-
trouwelijk met armen te praten" ...

ZIJ BEVINDEN ZICH ONDER ONS.

Vijf en dertig jaar lang is Charles onderweg sinds zijn ontmoeting met Bou Amama.

Zou Foucauld de persoon geworden zijn die hij is, als hij geen moslims had ontmoet? Men kan deze vraag best stellen, ook al heeft Charles zelf 'er waarschijnlijk nooit bij stil gestaan.

"Als ik ooit iets goeds heb kunnen doen, als ik me heb kunnen vestigen in de Hoggar, dan komt dat, behalve door Jezus, omdat ik officier ben geweest en in Marokko heb gereisd. God zorgt lang van te voren, en tot heil van de mensen gebruikt hij zowel de goeden als de slechten. En ook de dingen die wij doen op ogenblikken dat we het minst aan Hem denken."

Charles vermoedde niet, hoe wáár het was wat hij zei.

Zijn verhaal is ons verhaal.

De Bou Amama's en de Toearegs zijn onder ons.

C.LEPETIT.

- 1) De citaten in dit artikel zijn afkomstig van gespecialiseerde boeken. Onder andere: "Charles de Foucauld" Rebé Bazin. "Lettres à Henri de Castries". "Lettres à Madame de Bondy". "Père de Foucauld, abbé Huvelin".
- 2) De taal van de Hoggar is één van de dialecten van de Berber Toearegs. Charles' woordenboek (2028 blz.) is zo minutieus met de hand geschreven dat men voor de uitgave kon volstaan met het fotokopiëren ervan. Het blijft nog steeds een ongeëvenaard meesterwerk van taalkundige observatie (noot van de eindredacteur)

KORTE BIBLIOGRAFIE:

Hedendaagse biografieën over Charles de Foucauld:

Nederlands: Ch.de Foucauld, De omwegen van een mens; Lepetit. 1982, Patmos.

Engels : Witness in the desert. The life of Charles de Foucauld; Six. 1964, Macmillan and Cie. N.York. USA.

Two dancers on the desert. The life of Charles de Foucauld; Lepetit. 1983, Burns and Oates. Engeland.

Duits : Charles de Foucauld. Bruder aller Menschen; Six. 1977, Herder. Tanz ins Abenteuer der Wüste; Lepetit. 1981, Herder.

Frans : Vie de Charles de Foucauld; Six. 1962, Seuil. (pocket uitgave) Plus loin sur la piste ... Charles de Foucauld; Lepetit. 1981, Cerf.

BOEKBESPREKING:

Drs. J. Slomp, (red.) Christenen en moslims in gesprek, Uitg. Ten Have, Baarn, 1983, 112 blz. Prijs f. 13,50.

"Steeds meer blijkt dat bij Christenen en Moslims achter manieren van gedrag, achter uiterlijke levensgewoonten en attitudes diepliggende godsdienstige grondslagen hun invloed doen gelden. Bij vele concrete programma's en instellingen waar Christenen en Moslims samenkomen - kleuterscholen, scholen ... - stoten ze op de barrière van vermeende of echte geloofskwesties ... Het is belangrijk te weten te komen waar Christenen en Moslims gemeenschappelijke geloofselementen hebben en waar de verschillen liggen". (15-16).

Dit door een Europese werkgroep samengestelde boekje, met oecumenische inbreng, gaat dieper in op de grote fundamentele lijnen van beide godsdiensten, voorgesteld op een ideale, zoniet idealistische wijze. Een eerste handreiking bestond reeds in "Anders Geloven Samen Leven" (cf. BEGRIP nr.61 bl.20 en nr.65 bl.19-20)

Na een korte inleiding over de islamitische minderheden in diaspora in Europa worden fundamentele geloofskwesties behandeld. "Hoe kan men respect voor de overtuiging van de ander doen samengaan met de plicht om te getuigen van het eigen geloof?" (18). Beide godsdiensten geven immers blijk van universele aanspraken (hfd.1). Welke geloofssamenhang bestaat er tussen Christendom en Islam, tussen Bijbel en Koran? Dit wordt besproken in hfd.2 evenals de visie van beide godsdiensten op openbaring. Verbondenheid en conflict zijn hier de kernwoorden. De éne God (hfd.3) wordt in de islam met sterke nadruk beleden. Omdat de islam Zijn transcendentie hoogheid en verhevenheid veilig wil stellen (Hij is alléén en Hij alléén is Schepper), botst dit islamitisch dogma met de christelijke leer over de Vader van Jezus, die zijn Geest over ons uitstort. Hoe de mens zich verhoudt tot God (dienaar of kind) met alle consequenties van dien (rechtgeleid worden of gerechtvaardigd worden) bespreekt hfd.4. Een actueel en delicaat thema "geloof en politiek handelen" komt aan bod in hfd.5 met beschouwingen over de islamitische wetgeving (sjarī'a), de ideale heerser en de principiële onscheidbaarheid van godsdienst en staat. Hier wreekt zich enigszins de beschrijving van de "ideale islam" aangezien deze in de praktijk niet meer overeenkomt met de huidige verscheidenheid van islamitische staten en ideologieën. De schrijvers hebben dit ondervangen door te spreken over islamitisch en christelijk pluralisme. Hfd.6 geeft de maatschappelijke spanningen en knelpunten aan die moslims ontmoeten in de westerse wereld. Het laatste hoofdstuk (7) is een oproep aan beide groepen om in een geseclariseerde samenleving openingen naar elkaar tot stand te brengen, taalbarrières te doorbreken,

werk- en woonsituaties serieus in te schatten en elkaar te steunen bij het zoeken naar religieuze voorzieningen.

De laatste 4 blz. geven suggesties voor verdere studie van Koran, Islam en politiek, Christendom en Islam.

Het is jammer dat vanaf blz. 58 de paginering niet klopt met de inhoudsopgave van blz. 5 - 6.

Het geheel blijft een nuttige compacte handreiking, onontbeerlijk voor eenieder die contacten met moslims heeft, ook of juist als hij zelf niet gelooft.

P.Reesink

KORTE BERICHTEN

1. TOCHT IN FRANKRIJK VOOR GELIJKHEID EN TEGEN RASSISME.

Een priester (C.Delorme) en een dominee (J.Costil) hebben samen met Noord Afrikaanse jongeren van de tweede generatie een tocht georganiseerd van Marseille tot Parijs. Doel was overal onderweg de problemen te bespreken waarmee deze jeugd te kampen heeft.

2. HERDENKING VAN DE GEBOORTE VAN LOUIS MASSIGNON.

Deze grondlegger van de dialoog tussen moslims en christenen werd honderd jaar geleden geboren. Hij is een van de weinige islamologen en oriëntalisten die ook sympathie en waardering vindt in de ogen van veel moslims. Zelf tot het christelijk geloof gekomen door het islamitische getuigenis over God, heeft hij vooral de vruchten van heiligheid bemediteerd en bestudeerd in de mysticus Al Hallādij, de heraut van de liefdesvereniging met God, in 922 in Bagdad gekruisigd. Zijn woorden: "Waar het op aankomt is zeven maal rond de Ka'aba van zijn hart te trekken" werden door zijn politieke en religieuze tegenstanders uitgelegd alsof Al Hallādij de Ka'aba wilde vernietigen. Hij wilde de eredienst verinnerlijken, niet afschaffen. Massignon heeft de christelijke visie op de islam grondig vernieuwd en kan de geestelijke vader genoemd worden van de teksten van het 2e Vatikaans Concilie over de moslims. Veel van zijn intuïties zijn hierin terug te vinden.

3. WAT BEZIELT ONS, ALS WE MET MOSLIMS OMGAAN ?

Deze cursus (28-29 januari) is bestemd voor allen die op de een of andere manier regelmatig moslims ontmoeten en blijven zitten met vragen en problemen. Naast informatie over de islam komen ook andere onderwerpen ter sprake zoals vooroordelen, beeldvorming en persoonlijke houding.

Kerk en Wereld, Driebergen, Tel.: 03438-12241 toestel 128.

18.

4. ZOMERCURSUS BIRMINGHAM.

Van 10 tot 20 september 1984 vindt in Birmingham de 6e zomercursus over islam en christendom plaats. Kosten exclusief reis, maar inclusief logies f. 200,- per persoon. Voor meer informatie: J.Slomp, Postbus 203 , 3830 AE Leusden. Tel.: 033 - 943244.

5. VREEMD BIJ ONS.

100 dia's, cassette van 30 min., tekstboekje (21 p.) 2.500 B.Fr. (+f.150,-) Avimo, Zavelstraat 60, 3200 Kessel-Lo. België.

Dit klankbeeld "behandelt een héél beperkt deel uit de enorme complexe gastarbeidersproblematiek, n.l. de situatie van de kinderen van Noord Afrikaanse gastarbeiders".

De serie is helder en overzichtelijk: de voornaamste probleemvelden van de tweede generatie komen systematisch aan bod: taal, familie, godsdienst, school, werk, ontspanning en rassisme. Het geheel is technisch goed verzorgd en spreekt niet alleen tot het verstand maar raakt ook het hart. De doelgroep lijkt die mensen die nog niet voor deze zaak gewonnen zijn en zich ook moeilijk rationeel laten overtuigen. Een lacune is misschien dat er geen oplossingen worden aangedragen noch positieve concrete voorstellen of geslaagde projecten worden getoond. In deze zin zou de serie deprimerend of demotiverend kunnen werken. Het klankbeeld blijft echter een uitstekend uitgangspunt voor een studiedag of discussie-bijeenkomst over de tweede generatie, mits men ook positieve realisaties als voorbeeldfunctie achter de hand heeft.

6. ARABISCHE LECTUURVOORZIENING VOOR KINDEREN.

A.M.Suleiman heeft een onderzoek verricht naar bestaande bibliotheekvoorzieningen voor arabisch sprekende kinderen en naar hun leesbehoeften. Het onderzoek is te bestellen bij de auteur: Abeelstraat 2, 3552 RC Utrecht. Een samenvatting kan men lezen in het Buitenlandersbulletin nr.8 (1983) p. 14-16, N.C.B., Oudenoord 8, Utrecht.

INHOUDSOPGAVE "BEGRIP" VANAF MEI 1974.

1. Gedachtenwisseling over dialoog tussen Islam en Christendom.
2. Dialoog Islam-Christendom gezien van islamitische zijde.
3. Vastenmaand Ramadan.
4. Met Moslims in gesprek over God. Reactie en gedragspatroon van de Moslim in onze Westerse samenleving.
5. De Bedevaart naar Mekka en het Offerfeest of Aïd el Kebir.
6. Kanttekeningen bij een experiment. Islam in confrontatie met Christus.
7. Islam in confrontatie met Christus, deel II. Preek bij Eucharistie-viering.
8. De Islam en de problemen van onze tijd. (interview met de Sheikh van Al-Azhar, afgenomen door Hasanayn Karûm)
9. Internationaal Congres van Moslims en Christenen te Cordoba. De Raad van Kerken te Soest op weg naar de ontmoeting met moslimse plaatsgenoten.
10. Inleiding over de Islam door een Christen, aanvaardbaar voor een Moslim.
11. Voorschriften met betrekking tot verboden spijzen en dranken.
12. De Moslim-kalender in de Arabische landen.
13. Moslims vasten en wij Christenen.
14. De Islam en de Bijbel.
15. Moslims onder ons.
16. Moslims vieren Offerfeest. Bedevaart naar Mekka. Brieven van een Hadjdjî.
17. De Islam op zoek naar het heil.
18. Christus volgens de Koran.
19. Christus volgens de Koran, het mysterie van Christus dood. Mohammedanen of Moslims ?
20. Samenleven met buitenlandse werknemers. Buitenlanders binnen of buiten ? Ziekenbezoek bij buitenlandse werknemers.
21. Joden-Christen-Moslim-groepen in Europa. Dialoog: iedere vorm van communicatie.
22. Houdingen die een rol spelen in de ontmoeting met Moslims.
23. De Libanon.
24. Christenen in Transjordanië.
25. Het rituele gebed in de Islam.
26. Syrië.
27. Jerusalem.
28. Christenen in Turkije.
29. Het Iraakse meisje.
30. Persoonsrecht en familierecht in Moslimlanden.
31. Het gemengde huwelijk.
32. Ter verantwoording. Lezersonderzoek.
33. Dialoog tussen Moslims en Christenen en de godsdienstige gevoeligheden.
34. De Islam en de Schriften. Resultaat lezersonderzoek.
35. Het gemengde huwelijk II.
36. Imam en Moskee.
37. Goed en kwaad in de Islam.
38. De Ahmadiyya-gemeenschap.
39. Conferentie in Salzburg.
40. Het gebedssnoer in de Islam. De "99 schoonste namen" van God.
41. Het gebruik van islamitische gebedsteksten in de christelijke liturgie of andere gelegenheden.
42. Abraham in de Koran.
43. Islam en staat - de Koran en de islamitische ethiek.
44. Islam en godsdienstvrijheid.
45. Sexualiteit in de islam, door Abdelwahab Boudhiba.
46. "Onze vrouw, de islamitische wetgeving en de samenleving" door Tahar Haddad.
47. Islam in Indonesië.
48. Een religieuze minderheid in Turkije, de Alevieten.
49. De Nurdschuluk-beweging in de Duitse Bondsrepubliek.

20.

51. Joods en Christelijk Bijbelgebruik. Islamitisch Korangebruik.
52. De Harem en de Familie; De vrouw in Tunesië, medeburger of onderdaan...
53. Wereldraad en Moslims. Consultatie in Mombasa, december 1979.
54. De islamitische Republiek in Iran. Overzicht Emancipatiebeweging van de vrouw in Noord Afrika.
55. Het Pseudo-Evangelie van Barnabas. Moslimse en Christelijke evaluaties.
56. Islam en democratie.
57. Secten in de Islam.
58. De islam in het Europese deel van de Sovjet-Unie.
59. Christelijk-Islamitische ontmoeting.
60. Ritueel slachten.
61. De kerkelijke opdracht tegenover moslim-immigranten.
62. Relaties moslims-christenen in het licht van Bijbel en Koran.
63. Colombo 1982: Doorbraak in dialoog met moslims.
64. Reacties van de islam op de modernisering van het Midden Oosten.?
65. De preek in de moskee.
66. Christelijke scholen en moslim-leerlingen.

EEN BUNDELING VAN DE EERSTE 55 NUMMERS VAN DEZE LIJST:

Onder de naam " HET BESTE UIT BEGRIP " verscheen een bloemlezing van de eerste 55 nummers van deze lijst, als bijdrage tot een betere verstandhouding tussen christenen en moslims. Het geheel beoogt vooral achtergrondinformatie over de islamitische leef- en denkwereld voor belangstellenden uit het onderwijs, de gezondheidszorg, de kinderbescherming enz. Prijs. f. 15,50 incl.porto.

Te bestellen: Giro 4300211 t.n.v. Cura Migratorum - Begrip

Luybenstraat 17, 5211 BR 's Hertogenbosch. Tel.: 073-145159

REDACTIE VAN BEGRIP:

P.Reesink : relatieopbouw moslims-christenen, in dienst van Cura Migratorum.
Eindredacteur. Luybenstraat 17 ; 5211 BR, Den Bosch. 073-145159.

Drs.J.Slomp : predikant in algemene dienst van de gereformeerde kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving. Dienstencentrum; P.B. 203, 3830 EA Leusden.

Mw. G.Speelman : functionaris voor de relaties Christenen - Moslims, vanuit de Ned.Hervormde Kerk. "Kerk en Wereld", Postbus 19, 3970 AA, Driebergen, Tel.: 03438 - 12241.

J.Rijk : Secretaris van het R.K.Vreemdelingenpastoraat. Luybenstraat 17.
5211 BR. Den Bosch.

P.Backx : Pastor, Effenseweg 1 ; 4838 BA Breda. Tel.: 076 - 132825.

Buitenlandse Correspondente: Gerda Versteegden-Rouached, Comité Culturel.
Mahdia, Tunesië.

Abonnementen en administratie: Br. A. de Laat, Luybenstraat 17, 's Hertogenbosch.